

ТРАВЕНЬ-
ЧЕРВЕНЬ
2018
№ 3 (141)

СІВЕРЯНСЬКИЙ ЛІТОПИС

Всеукраїнський науковий журнал

ЗМІСТ

У ГЛИБ ВІКІВ

Келембет С. Чернігівські бояри монгольського періоду 3

Міден Е. Полковник канівський Іван Кіндратович Лизогуб 10

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Долженко Ю. Інтегральний аналіз у контексті порівняння давньоруського населення Чернігова і Дніпровського Лівобережжя за даними краніології 19

Травкіна О. До питання про час будівництва будинку Чернігівського колегіуму та особливості його архітектури. 32

Солдатова К. Демографічні характеристики населення сіл Ксензівка та Мельня Батуринської сотні у першій половині XVIII ст. (за даними сповідних розписів 1739 року) 45

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Миколайко Т. До питання стану живопису Троїцького собору в XX столітті. 55

Непотенко І. Троїцький монастир у Чернігові у перше десятиліття радянського режиму: фокус перетину просторів . . 60

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Мицик Ю., Тарасенко І. З нових документів до історії Сіверщини (XVII-XVIII ст.) (частина 10) 69

Листи гетьмана Івана Мазепи з архіву полковника Іллі Новицького (ч. 2) (коментар та підготовка до друку Ю.Мицика) 102

РОЗВІДКИ

Оксін Т. До питання відкриття склепу гетьмана України Кирила Розумовського (на основі матеріалів ЦДАВО м. Київ). 122

Герасимчук О. Переселення мешканців Чернігівщини на Кубань у кінці XVIII – першій чверті XIX ст. 127

Міщанин В. Іван Новак – один із тисяч українців, розстріляних у період «великого терору» 137

Ткаченко К. Музейництво в Україні у публікаціях учених-дослідників та музейних фахівців (за матеріалами часописів 20-30-х рр. XX ст.) 144

ДОСЛІДНИЦЬКІ НОТАТКИ

Нестеренко Л. З історії одного вчительського листа 152

Циганок О., Винничук С. Спільне і відмінне у двох поетиках Нектарія Трояновського (на матеріалі розділів про епічну поезію) 166

ЮВІЛЕЇ

Половець В. Микола Данилович Ханенко (1693 – 1760). 171

Боровик А., Боровик М. Заступники директора і проректори Чернігівського державного педагогічного інституту (1955 – 1982 рр.) (До 100-річчя з дня народження ректора Чернігівського державного педагогічного інституту В.М. Костарчука) 177

НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Гринь М. Ім'я його - Козацьке 186

СПОГАДИ. МЕМУАРИ

Шковира Ю. Німці в Путивлі 197

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Демченко Т. Гирич І. Український Київ кінця XIX – початку XX ст.: культурологічний есей. К., 2017. 204

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Третя куликівська районна краєзнавча конференція 207

Всеукраїнська наукова конференція аспірантів і студентів «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики» 209

Шеф-редактор

С. О. Павленко

Головний редактор

В. О. Дятлов

Заст. головного редактора

О. Б. Коваленко

Редакційна колегія

В. О. Дятлов

М. К. Бойко

О. Г. Самойленко

А. М. Боровик

Г. В. Борзяк

Є. М. Луняк

О. Б. Коваленко

О. О. Маврин

О. П. Моця

Ю. А. Мицик

А. М. Острячко

С. О. Павленко

В. М. Половець

Г. В. Палакін

С. М. Свистович

Т. В. Чухліб

К. М. Ячменіхін

Редакційна рада

І. М. Аліфіренко

О. Я. Гранін

Г. Ю. Івакін

С. Л. Лаєвський

Д. М. Лозовий

В. В. Мельничук

П. М. Мовчан

М. О. Носко

Н. Б. Реброва

І. М. Ситий

Ю. О. Соболь

О. П. Реєнт

В. Ф. Чепурний

Випусковий редактор

О. В. Ткаченко

Журнал видається за фінансової підтримки Чернігівської облдержадміністрації.

Засновники – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (протокол № 12 від 30 травня 2018 р.)

РОЗВІДКИ

УДК 94(477.51)(093)

Тетяна Оксінь

ДО ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ СКЛЕПУ ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО (на основі матеріалів ЦДАВО м. Київ)

Підготовлено до друку архівний документ – лист Федора Ернста до Українського головного управління науковими установами при Народному комісаріаті освіти УСРР (далі Укрнаука) 1927 р. про відкриття склепу Кирила Розумовського у Воскресенській церкві м. Батурині із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО).

Ключові слова: *гетьман Кирило Розумовський, Батурина, відкриття склепу, Воскресенська церква, Поплавський, Конотоп, Федір Ернст.*

18 березня 2018 р. минуло 290 років з дня народження гетьмана України Кирила Розумовського. Цю дату внесено до переліку відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році постановою Верховної Ради України №7274 від 10.11.2017 р. Символічно, що саме в цей рік у фондах ЦДАВО було виявлено документ з приводу відкриття склепу гетьмана Кирила Розумовського в м. Батурина (рис. 1) у червні 1927 р. – лист Ф. Ернста до Укрнауки.

Питання відкриття склепу залишається мало вивченим. Довгий час практично зовсім були відсутні будь-які відомості з цього приводу, окрім статті Ф. Ернста «Герострат з Конотопу», опублікованої в газеті «Пролетарська правда» 3 серпня 1927 р. та використаної О. Б. Коваленком для написання статті «У склепі останнього гетьмана» [1]; коротенької замітки Василя Різниченка [2]; спогадів Я. Андріяки, О. Шкурка та Ф. Седого, зібраних батуринським краєзнавцем О. Кодаковим в 1956 р. [3]; монографії С. Білоконя про Ф. Ернста [4].

Крім того, в 1995 р. у Державному архіві Сумської області віднайдено і опубліковано протокол розкриття склепу, чому ми завдячуємо Олександрові Коваленку.

Відомо було одне, що Олег Поплавський, завідувачий Конотопським музеєм, без жодних дозволів відкриває склеп гетьмана. Саме лист Ф. Ернста підіймає завісу у цьому питанні. Зрозумілим стає, що навздогін подіям Олег Поплавський через кілька днів складає протокол, робить відповідні заміри (температура, вологість, опис останків, гробу), запрошує фотографа.

Довгий час вважалося, що фото назавжди втрачені. Однак Володимирі Ленченку вдається віднайти в методфонді Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури містобудування Держбуду України чотири фото, зроблених фотографом Хаїним під час розкриття склепу [5].

Лист Ф. Ернста до Укрнауки дає відповіді на багато питань, у ньому чітко проступає ставлення верхівки влади, батуринців та самого Ф. Ернста до самовільного

© Оксінь Тетяна Петрівна – заступник завідувача відділу «Палац гетьмана Кирила Розумовського».

Рис.1. Відкриття склепу К.Г.Розумовського 1927 р.

відкриття склепу гетьмана. Саме з нього ми дізнаємося, що протокол було складено пізніше, правил було не дотримано, а сам винуватець забрав речі зі склепу і вивіз їх до Конотопського музею.

Лист Ф. Ернста до Укрнауки друкується без скорочень, з усіма мовними та стилістичними помилками, притаманними тому часу. Описки виправлені без застережень.

До УкрНауки

Цим доводжу до Вашого відома, що 3-го ц. липня, на об'єднанні засіданні президії ВУАК з Інспектурою по Охороні Пам'яток Культури присутнім В. А. Шугаєвським зачитано було допіру одержаного ним листа від завідуючого Чернігівським музеєм т. Вайнштейна, писаного з Конотопу. В якому т. Вайнштейн розповідав, що завідуючим Конотопським окрмузеєм т. Поплавським розкрито склеп з похованням гетьмана Кирила Розумовського в Воскресенській церкві м. Батурина, Конотопської округи.

Вважаючи, що розкриття могили остільки відомої історичної особи, до такого ж зв'язане з загрозою скульптурному надгробкові, є можливе виключно з дозволу УкрНауки й ВУАКу. Зборами було ухвалено, що президія ВУАК телеграфно уповноважує т. Вайнштейна виїхати на місце й припинити дальші розкопи й копію телеграми надсилає до Конотопської Окпрокуратури. Зазначені телеграми були надіслані до м. Конотопу й Батурина 4.VII. ц. р. Того ж числа ВУАКом було одержано коротку записочку від Поплавського, датовану 1.VII.ц.р., в якій він, повідомляючи про «знайдений» музеєм склеп Розумовського, питає: «Як бути з відкритим листом на право розшуків склепу, чи треба його? Коли так, то, як змога, надішліть, хоч і з запізненням.» Як виявилось пізніше, т. Вайнштейн телеграми ВУАК не одержав і повернувся до Чернігова. Телеграма Інспектури, адресована Батуринському РАЙВИКу, була одержана у Батурині 5.VII., в 9 год. ранку, й забрана не адресатом, а керівником «розкопів» гр. Поплавським. В той же день коштами РАЙВИКу склеп було замуровано, придбано дошки, встановлено в підлогу й останню пофарбовано, а ввечері гр. Поплавський виїхав з Батурина до Коропу (В документі Короп, хоча, безсумнівно, мова йде про Конотоп. – **Т. О.**).

8-го травня я (Ф. Ернст. – **Т. О.**) (рис. 2) виїхав до м. Конотопу й Батурина з метою розслідувати справу. 9-го ранком під час огляду мною Конотопського музею

в помешканні бібліотеки останнього гр. Поплавський зняв з одної з шаф металеву скриню кубичної форми зі зламанною верхньою кришкою, запустив в неї руку й, виїнявши звідти якусь темну річ, заявив: «А вот вам сердце Разумовского». Серце покладено в опилки, просякнуті якимись-то гострими пахощами, які тепер просякли повітря у всіх приміщеннях музею. В помешканні канцелярії, в кутку на підлозі, лежать загорнуті в газету шматки атласної матерії, волосся Розумовського, срібні галуни, три гудзики, срібний рельєфний герб Розумовського, одламаний від труни, бурого кольору панчішка з ноги Розумовського та ін.

Того ж дня я виїхав до м. Батурина в супроводі гр. Поплавського та його помічника по музею гр. Мовчана. При огляді Воскресенської церкви, де поховано було Розумовського, виявилось, що місце зламу в підлозі старанно замасковано новими дошками й пофарбовано у колір підлоги. Ранком 10-го липня мною скликано комісію у складі представників Краєвої Інспектури, Райвиконкому й Окрмузею, в присутності двох представників релігійної громади складено акт, що додається до нього.

Детальне дослідження скульптурного надгробку з білого мармуру, що стоїть над відкритим гр. Поплавським склепом /авторство цього надгробку, опубліковане в свій час професором Ф. Ф. Горсностаєвим та Г. К. Лукомським, досі не встановлено, але майже напевно він виконаний кращим скульптором Росії й України того часу, І. П. Мартосом/, виявило значну щілину між нижньою частиною надгробку та її антаблементом, яка могла виникнути в результаті зрушення цегляної бази під час пробивання кирками та ломанами зводів склепу. З допиту присутніх членів релігійної громади виявилось, що під час відкриття склепу й розкривання могили серед присутнього численного натовпу людей висловлювалось незадоволення, йшло «брожение», тому що могила Розумовського шанується між іншими, як могила фундатора церкви.

Копії акту від 10.VII. мною передані Батуринському Р. В. К. й Конотопській Наросвіті.

Вважаючи на те, що розкриття могили Розумовського гр. Поплавським без дозволу УкрНауки й ВУАК:

1) суперечить Положенню від 16.VII.1926 р. й відповідним розпорядженням та інструкціям УкрНауки;

2) що гр. Поплавський не має відкритого листа УкрНауки на ведення дослідів;

3) що в той час як обов'язком гр. Поплавського, як завідуючого Округовим музеєм і тим самим уповноваженого доглядати за пам'ятниками старовини в межах округи, є стримувати місцеві партизанські та аматорські спроби до розкопів, і повідомляти у потрібних випадках відповідні органи Н. К. О., в дійсності він, при байдужості наших органів та осіб, починаючи від самого призначення свого на посаду завідуючого Конотопським Окрмузеєм /1925/, мріяв про розкриття склепу і двічі виступав ініціатором цієї справи;

4) що все це «відкриття» пророблено з явною метою знайти добре збережену мумію Розумовського, перевезти її до Конотопського музею й таким чином «затямить» музеї Чернігова та Харківський Соціалний, що мають мумії з Седнева;

5) що під час розкриття склепу гр. Поплавським не додержано ні одного хоч-би найелементарнішого правила, якими керуються у відповідних випадках: не складено відповідної комісії, й не запрошено фахівців-техніків, вхід до склепу зроблено через варварське проламування склепіння зверху киркою й ломанами, при тім цегла та ін. буд. м. засипали труну; температуру й вогкість виміряли через добу після розкриття склепу; акт складено через 3-4 дні після розкопів, фотографії зроблено через 2-3 дні, при чім фотографії ці абсолютно нічого не дають; обміри виконано через 5-6 днів, при чім

Рис. 2. Федір Ернст.
1910-ті.

обміри ці виконано у вищій мірі недбайливо, олівцем на клаптику паперу, замальовки досі не готові; злам труни й скриньки з серцем за допомогою слюсаря, обдирання прикрас, знімання панчошків, частин атласу, самочинний вивіз скриньки з серцем та ін. речей до Конотопу /на віддалень 26 верст/ нагадує більш пограбування могили, ніж науковий дослід; тіло покійника, його оточення та побутові речі не обміряні й не описані серйозно з боку антропологічного, медичного та ін., не зроблено хім. аналізів;

6) що розкриття могили відомого історичного діяча недавнього часу, по суті, не має ніякого сенсу й не може дати науці нічого цікавого, при даних умовах не принесло науці нічого, крім шкоди;

7) що злам склепу загрожує цілості надгробку величезного мистецького значення;

8) що злам гробниці всередині церкви викликав незадоволення серед частини місцевого населення;

9) що закордоном /у м. Відні/, де й донині постійно живуть нащадки Кирила Розумовського /гр. Каміл Розумовський/, коштами яких і реставрований був палац Розумовського в Батурині у 1911 – 1914 рр., можливі будуть протести проти такого поводження з могилою, я прошу УкрНауку передати справу в розслідування Прокуратури; висловити гр. Поплавському догану й у разі, якщо знайдеться більш серйозний кандидат, зняти його цілком з посади; призначити комісію з авторитетних осіб, яка-б виїхала на місце й вирішила долю взятих з труни речей, особливо ж скриньки з серцем Розумовського. Інспектура вважала би за найдоцільніше повернення їх на попереднє місце.

Сумний випадок з псевдонауковим «відкриттям» гр. Поплавського, на думку Інспектури, потребує не тільки можливої ліквідації шкоди й покарання винного, але й усунення самих причин, які зробили можливим вандальський вчинок завідуючого Окрмузеєм. Інспектура вважає, що:

1) факт цей яскраво свідчить, наскільки низький є рівень кваліфікації наших музейних робітників і центру, і периферії;

2) оскільки перебування музеїв під відомством політосвіти й зв'язані з цим постійні вимоги перетворитись за зразком Харківського Соціального Музею ім. Артема, яким особливо рекламувалися седневські мумії, скерувало думку малопідготовлених муз. працівників периферії в бік кунсткамерних паноптичальних прийомів поповнення музеїв, замість поповнення дійсно потрібним і цікавим матеріалом, якого є сила і в даній Конотопській окрузі;

3) що провина Поплавського зменшується тим, що він, бажаючи навчитись музейній справі, поступив було ще восени 1923 року до Київського Археологічного Інституту, де слухав лекції по археології, але через несподіване закриття Інституту влітку 1924 року лишився без фахової освіти;

4) що неодмінною умовою для того, щоб зробити надалі неможливим подальші явища є заснування ще цього року навчально-дослідницького Інституту Історії Матеріальної Культури для підготовки нових кваліфікованих кадрів музейних робітників [6].

Київський краєвий інспектор по охороні пам'яток Культури : Ф. Ернст

1. Коваленко О. Б. У склепі останнього гетьмана // Сіверянський літопис. №3. – 1995. – С.102 – 110.

2. В. Різниченко//Руйнація історичних пам'яток на Конотопщині // Пасічник.1927. №8. С. 32.

3. Науковий архів НІКЗ «Гетьманська столиця», ф. 14, спр. 69.

4. Білокінь Сергій. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 286 с.

5. В. Ленченко // Отчий поріг. – №25. – 2004 р.

6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 6\VI, спр. 9382, арк.7.

Татьяна Оксинь

Подготовка к печати архивного документа – письма Федора Эрнста в Украинское управление научными учреждениями при Народном комиссариате просвещения УССР (далее Укрпросвет) 1927 об открытии склепа Кирилла Разумовского в Воскресенской церкви г. Батурын из фондов центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины (далее ЦГАВО).

Ключевые слова: гетман Кирилл Разумовский, Батурын, открытие склепа, Воскресенская церковь, Поплавский, Конотоп, Федор Эрнст.

Tetyana Oksin

Preparation for the publication of archival document – Fedor Ernst's letter to the Ukrainian Main Department of Scientific Institutions under the Public Commissariat of Education of Ukrainian SSR (hereinafter UKR science) in 1927 about the opening of Kirill Razumovsky's vault in the Resurrection Church, Baturyn from the funds of the State Archive of Supreme Authorities of Ukraine (hereinafter SASA).

The purpose of the article is a disclosure of an unknown page of the history related to Ukrainian Hetman Kyrylo Rozumovskiy, namely the consequences of opening his crypt. In the funds CSASBPGU was found a document which describes the opening of Hetman Kyrylo Rozumovskiy's crypt in the city of Baturyn, June 1927. The question of opening Kyrylo Rozumovskiy's burial is still poorly studied. The only thing was known that Oleh Poplavskiy – curator of Konotop Museum without any permit, opened the crypt of Hetman. For a long time, it remains unknown to the public whether he had permission to do it, did he follow the procedure, what was done and found, and what was the reaction of his superiors and the residents of Baturyn. Fedir Ernest's letter rises the curtain in this question. It becomes clear that catching up with the events Oleg Poplavskiy in the next couple days makes a protocol, does appropriate measurements (temperature, humidity, the description of the coffin remains) and invites a photographer. In addition to it, he breaks all the procedure rules and hastily tries to disguise his fault. A letter from Kyiv regional inspector, responsible for the protection of cultural monuments, to Ukrainian main department of scientific institutions at the People's Commissariat of Education gives the answers to many questions. It clearly shows the attitude of the authorities and the residents of Baturyn to Fedir Ernest and to the unauthorized opening of the Hetman's crypt. There we find that the protocol was drawn up later, all the procedure was not followed and the culprit took all relics from the crypt and brought them to Konotop Museum. Fedir Ernest's letter to Ukrainian main department of scientific institutions at the People's Commissariat of Education was published without any abbreviations and with all of the linguistic and stylistic mistakes, inherent to that time. Spelling errors are corrected without notifications.

Key words: Hetman Kirill Rozumovskiy, Baturyn, opening of the crypt, Resurrection Church, Poplavskiy, Konotop, Fedor Ernst's.

